

*МА Александар Васиљевић, стипендиста министарства
Институт за европске студије у Београду*

УДК: 271.222(497.11)_735:347.23

DOI: 10.46793/DCP23.315V

ПРАВНА ЗАШТИТА ЦРКВЕНЕ ИМОВИНЕ: ПРАВНО-ИСТОРИЈСКА АНАЛИЗА, УСТАВ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ И ЗАКОН О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА

***Сажетак:** Државно-црквено право као дисциплина која уређује односе између државе и цркве, примером заштите црквене покретне и непокретне имовине потврђује важност сагласја између световног и аутономног права. Правно-историјском анализом државних правних извора насталих компаративно са црквеним канонима Васељенских и Помесних сабора, постављене су основе правне заштите црквене имовине. Аутор кроз примере српских средњовековних правних извора указује да је из Византије наслеђен однос према црквеној имовини, прихваћен и прослеђен у савремено доба. Уз природну актуелизацију и ревизију, правна заштита црквене имовине регулисана је савременим државним и црквено-правним изворима у Републици Србији. Однос према црквеној својини у световном праву данас регулише Закон о црквама и верским заједницама, који не само да је усаглашен са највишим државним актом, већ се његова пуноћа остварује кроз комплементарни однос са највишим правним актом аутономног права. Правна заштита црквене имовине је образац и усмерење за друге примере из области државно-црквеног права.*

***Кључне речи:** државно-црквено право, правна заштита, црквена имовина, Закон о црквама и верским заједницама, Устав Српске Православне Цркве.*

*„Свако физичко и правно лице има право на неометано уживање своје имовине. Нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права“.
(Европска конвенција о људским правима, чл. 1. протокол 1.)*

1. Увод

Од свог настанка црква има потребу за сопственом имовином, која је стицањем правног статуса постала предмет државног законодавства оних држава у којима је постојало хришћанство. Однос према црквеној имовини у великој мери зависи од односа између државе и цркве, који је током историје обележен различитим фазама чак и унутар једне државе. Устројство цркве подразумева поседовање сопствене имовине којом се слободно располаже, а која јој је неопходна ради деловања на земаљском свету. Према природи цркве, моћи које она поседује нису такве да се физички супротстави држави која је веома често негативно настројена према њеној својини. Веома тежак задатак је уподобљавање аутономних ставова и норми са световним законима, управо због промене политике односа државе према црквама и верским заједницама.

Оно што црква сигурно може је тежња за успостављање односа којим ће држава гарантовати заштиту црквене имовине. Сигурност овоме је општа природа државе да брани и штити имовину грађана и друштва, што не изузима оне који проповедају Божји закон у чијој основи је заједница, љубав и благостање. Правно-историјском анализом представљена су компромисна и комплементарна решења настала као резултат међусобног сагласја између световног и аутономног права. Област државно-црквеног права још од најранијих времена хришћанства дефинисала је правни положај црквене имовине. Из Византије утемељен однос, трансплантован је у најважније правне изворе средњовековне Србије. Према црквеним правилима основни механизам заштите црквене имовине подразумева њено стално стицање и проширење. На обликовање норми и канона у хришћанству о правној заштити црквене имовине највише су утицали посткласични, римско правни начини стицања својине. Са друге стране веома ретко и крајње условно се говори о отуђењу црквене имовине.

Савремени или тренутно важећи Устав Српске Православне Цркве (у наставку СПЦ), потврђује све поменуте опште норме, сведочи и гарантује историјску непролазност утемељења црквених норми наслеђених из Византије преко средњовековне Србије. Световни Закон о црквама и верским заједницама (у наставку ЗЦВЗ), сагласно Уставу Републике Србије и Међународним изворима о људским правима, пружа далеко виши степен правне сигурности при стицању и слободном располагању непокретних и покретних добара. ЗЦВЗ на прво место поставља црквене аутономно-правне норме, које затим употпуњује облицима правне заштите који у њима недостају. На овај начин кроз комплементарност, компромис и сагласје између световног и аутономног права, читав процес правне заштите црквене имовине постаје свеобухватан и успешно окончан.

2. Канони којима се штити црквена имовина

Још је у старом римском праву основна подела унутар имовинског права била на ствари божанског и ствари човечанског права (*res divini iuris et res humani iuris*).¹ За *res divini iuris* својствена је забрана отуђивања свих светих ствари и места (*res sanctae, res sacrae, res religiosae*), неопходно их је оставити заувек за ону сврху којој су у почетку биле намењене. Одредбе овог закона важиле су у периоду настанка хришћанства, а примену над хришћанском имовином потврђује Јустинијан у Дигестима.² Уочљива разлика и модификација између римског и црквеног права је то што се у римском праву никада нису могле одузети свете ствари и места, док у хришћанском законодавству неотуђивост свештених ствари била је условно дозвољена под изузетним околностима. У случајевима велике потребе која би се појавила у цркви (раније помињана дуговања), или где црквена имовина не пружа очекивано плодоуживање и доноси више штете него користи, дозвољено је у друштвено хришћанском животу њено отуђење, осим само појединих таксативно одређених ствари.³ Појавом и проширењем хришћанске црквене имовине и стицањем права на поседовање и умножавање од стране световних закона, појављују се разне злоупотребе везане за управу црквене имовине. Углавном би одређене црквене старешине уместо да имовину чувају и проширују, на начин да корист од ње буде усмерена на цркву, уместо тога уживали су личну корист а неретко је црквена имовина била предмет продаје или изнајмљивања, па чак у неким случајевима и поклањања. Да је све ово постојало у цркви од најранијих времена сведоче нам канони Васељенских и Помесних сабора, на основу којих можемо извести много закључака о управљању и заштити црквене имовине.

На Првом Васељенском сабору одржаном у Никеји 325. године, ниједано од укупно донетих двадесет правила се не односи на питање заштите црквене имовине. Други Васељенски сабор, одржан у Константинопољу 381. године, донео је седам правила, а посебну пажњу посветићемо шестом правилу где се може извести неколико важних закључака. У правилу се јасно каже да постоји изванредан број људи чија је намера да помуте и наруше ред у Цркви тако што злобно и клеветнички смишљају разне оптужбе против православних епископа у жељи да се на тај начин окаља добар глас о њима.⁴ Затим у наставку овог

---

¹ Маленица, А., *Res sanctae у римском претхришћанском периоду*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 48/1, 2014, стр. 8.

² Милаш, Н., *Правила Православне цркве са тумачењима – књига 1*, Истина - Епархија далматинска, 2004, стр. 71.

³ Исто.

⁴ Продић, С., *Книга правилъ - према московском издању из 1893. године*, Требиње Сарајево, 2016, стр. 58.

правила оптужбе које се подносе су измеђуосталог везане и за повреду црквене имовине. Канон осуђује клевете против епископа уз напомену да уколико постоји црквени преступ епископа и по питању црквене имовине, важно је да се пре свега испита ко је онај који епископа оптужује. Из данашње перспективе, када су нам доступни сви канони Васељенских и Помесних сабора на једном месту, видимо да клевете против епископа у многим случајевима нису биле улазудне, односно да су евидентни црквени преступи епископа према црквеној имовини.

Трећи Васељенски сабор одржан у Ефесу 431. године, од свега осам донетих правила, ниједно се директно не односи на правну заштиту црквене имовине. Условно се у осмом правилу у ставу три каже да за све епископије важи да нико од епископа не заузима територије друге епархије, која од давнина није под његовим руковођењем. Уколико је неко насилно заузео територију друге епархије и присвојио је за себе, нека је врати да се не би повредила правила Светих Отаца и изгубила слобода коју је подарио Господ Исус Христос.⁵ Овде заправо видимо да је интервенција цркве у петом веку била неопходна ради заштите црквене имовине између две сродне епархије. Није само довољно имовину заштитити у односу на спољне субјекте права, већ је неопходна заштита и унутар чланова црквених заједница, у овом случају епископа.

Четврти Васељенски сабор одржан у Халкидону 451. године већ у трећем правилу осуђује жељу клирика да из гадне похлепе за добитком узимају у најам туђа имања и да се тако прихватају туђих световних послова.⁶ Порука овог правила подразумева да је примарни задатак клирика служба Божја, а да се црквена имовина користи искључиво у сврхе побољшавања услова за делатност клира, а не да се из похлепности појединца поред ње изнајмљује додатна имовина ради жеље за добитком. Канони двадесет пет и двадесет шест Халкидонског сабора нас упознају са улогом економа у Цркви. Наиме, у двадесет петом канону се каже да је економ задужен за неокрњено чување имовине, док у двадесет шестом видимо да многе помесне цркве нису поштовале улогу економа, односно да су епископи самостално доносили одлуке о располагању црквене имовине и добара, стога изричито наглашава да свака црквена управа мора имати сведока који ће по вољи епископа, савесно управљати црквеном имовином.

Познато је да Пети и Шести Васељенски сабор нису донели каноне, а да је њихов пандан сабор одржан у Трулској палати у Константинопољу који се назива Пето-Шести Васељенски сабор. Овај сабор донео је сто два канона, од којих се само канон четрдесет девет условно и у другом делу односи на заштиту црквене имовине. Поред првог дела који се односи на забрану пренамене верског објекта, у наставку овог правила се каже да добра која

---

⁵ Исто, стр. 62.

⁶ Исто, стр. 65.

припадају верском објекту морају бити сачувана у облику у којем постоје, а посебно се забрањује продаја црквеног иметка световним људима.⁷

Седми Васељенски сабор одржан у Никеји 787. године донео је двадесет два правила од којих је за наше истраживање посебно важно дванаесто правило, које понавља одлуке тридесет осмог Апостолског правила о управљању црквеном имовином.⁸ У првом делу правила забрањује се епископу да црквену имовину преда световној власти или некој другој особи сходно правилу Светих Апостола, затим се још додаје да епископ приликом располагања црквеном имовином не сме заборавити да га надзире Бог, и да од црквених ствари не сме ништа присвајати за себе. У другом делу правила је дефинисан једини могући услов под којима је отуђење црквене имовине дозвољено, а то је дозвољена продаја клирицима или земљорадницима (никако световним властима), под условом да се у заједници донесе одлука да црквена имовина која је предмет продаје проузрокује губитке и није од користи за црквену заједницу.⁹ Ово правило је најосновније и најчешће помињано у контексту заштите црквене имовине унутар цркве.

За разумевање става о правној заштити црквене имовине унутар аутономног права цркве, од посебне важности су правила Помесних сабора. Анкирски или Први Помесни сабор из 314. године у петнаестом правилу истиче да сву имовину коју су свештеници продали без знања епископа, црква може вратити у своје власништво. Углавном епископ потражује цену по којој је потребно вратити црквени иметак, а према овом правилу, цена је углавном много виша од оне за коју је свештеник продао.¹⁰ Антиохијски Помесни сабор одржан 341. године, у правилу двадесет четири указује да је неопходно да се црквено добро чува најмарљивије и веома свесно јер то припада цркви и Богу, а да се увек јасно раздвоји приватна својина епископа од својине која припада цркви.¹¹ Картагински сабор из 419. године, тридесет трећим правилом забрањује продају црквене имовине. Изузетак је имовина која проузрокује губитке и од које црквена заједница нема користи, она се може продати уз сазнање сабора.¹² Из претходног поглавља видимо да је дванаести канон Седмог Васељенског сабора донет по узору на ово правило Картагинског Помесног сабора.

---

⁷ Милаш, Н., *Правила Православне цркве с тумачењима – књига 2*, Београд-Шибеник, 2004, стр. 532.

⁸ Милаш, Н., *Правила Православне цркве са тумачењима – књига 1*, Истина - Епархија далматинска, 2004, стр. 67.

⁹ Продић, С., *нав. дело*, стр. 115.

¹⁰ *Исто*, стр. 123.

¹¹ *Исто*, стр. 136.

¹² Јефтић, А., *Свештени канони цркве*, Београд, 2005, стр. 330.

3. Правно историјски развој заштите црквене имовине

У првим вековима хришћанства од односа владара и цркве зависио је правни положај цркве и њене имовине. Задатак хришћанских владара био је да бране и штите хришћанску веру, али и да се старају о обезбеђивању и заштити материјалних средстава неопходних цркви. Још од појаве првих царева у Старом завету утемељена је нарочита привилегија „Божјег сина“ (2Сам 7, 1-17). Од њих се очекивало да буду морални и одговорни према Савезу, а веровало се да од њиховог односа према Богу зависи судбина читаве заједнице.¹³ Ова теорија пренета је на хришћанство, где се одлика блискости владара и цркве огледала кроз морални и одговорни однос, како према цркви тако и према црквеној својини. Римско право је у раздобљу домината у највећој мери апсолутизовало опште право својине као неограничено право располагања (abusus), економске употребе и плодоуживања.¹⁴ Након што је интервенцијом царева цркви зајемчено право да стиче и проширује своју имовину, природно је било да су императори познавали опште црквене начине управљања црквеном имовином. У првим временима хришћанства дужност управљања црквеном имовином припадала је надлежном епископу. Логичан је закључак проф. Милаша да је ово било изводљиво зато што је црквена имовина у првим вековима била скромна и ограничена. Ширење цркве пратило је проширење црквене имовине, тако да веома брзо више није било могуће да епископ сам управља целокупном имовином. Иако од петог века постоји, тек је осим веком званично канонски потврђено да сваки епископ мора поставити помоћника задуженог за управу црквене имовине – еконима.¹⁵ Посебан допринос начину управљања црквеном имовином и положају епископа при управи пружио је цар Јустинијан у првој половини шестог века. Његов допринос изазвао је различите а углавном негативне реакције међу епископима. Цар Јустинијан је у кодексу из 529. године¹⁶ нагласио неопходност постојања нарочитих лица која ће управљати црквеном имовином, а како би се њихова делатност контролисала неопходно је да управитељи периодично подносе извештаје о управи државним органима.¹⁷ Интервенцијом државе и

---

¹³ Drane, J., *Introducing the Old Testament*, 3rd ed, Lion Hudson- London, 2011, p. 119.

¹⁴ Богдановић, Д., *Основи социјалне теологије светог Јована Златоустог*, Православна мисао, бр, 11/1, 1968, стр. 28.

¹⁵ Постављање економа у епархијама потврђено је на Седмом Васељенском Сабору у Никеји 787. године. Види у: Продић, С., *нав. дело*, 114. Уп. О проширењу дужности и задатака економа у: Škalabrin, N., *Upravljanje dobrima*, Bogoslovska smotra, 75/1, Zagreb, 2005, стр. 136.

¹⁶ Острогорски, Г., *Историја Византије*, Мiба books-Београд, 2017, стр. 109.

¹⁷ Милаш, Н., *Грчко-римско црквено законодавство о црквеној имовини*, Београд, 1908, стр. 52.

појављивањем црквених едикта¹⁸ (по узору на оне из грађанских судова), али и дефинисањем улоге економа унутар епархија нормама црквеног права установљена је истоветност између световних и црквених закона у виду делатности економа и едикта којима је једно од најважнијих задужења брига о црквеној имовини унутар једне епархијске јединице.

Правно-историјском анализом установљено је да је традиција односа црквених и државних достојника најупечатљивији траг оставила је на примеру црквене имовине. У случајевима сагласја (симфоније), још у првим едиктима који су се односили на одбрану хришћанства, наређује се да за црквену имовину важе законске одредбе које се примењују над имовином свих грађана, као и да целокупна имовина која је одузета цркви буде апсолутно враћена без икаквог оспоравања.¹⁹ Све ово опсежније и свеопхватније је уредио цар Јустинијан, који је у неколико својих закона однос према црквеној имовини поистоветио са односима према имовини код физичких или правних лица, уз обавезу неодступања од примењивања норми из црквеног права.²⁰

У најважнијем и најопширнијем државно-црквеном извору у средњовековној Србији, Законоправило Светог Саве, у другом делу нама доступног издања захваљујући преводу проф. Миодрага Петровића, строго је дефинисан однос и начин опхођења према црквеној имовини. Као темељ са даљи развој српског законодавства у духу норми византијско-римског права, заштиту црквене имовине прописује педесет пето правило из Савиног Номоканона које дословно гласи: „Часна места која немају да с друге стране испуне јавне дажбине, исправно продају и поседе, с тим што ће митрополит да испита предметну продају у присуству епископа и свештеника, пред положеним јеванђељем,...., пред судијом да се утврди продаја поседа, те да се цена проданог да за јавну дажбину“. ²¹ Из свега поменутог видимо да је

---

¹⁸ Едикти су били цивилни адвокати који су посебну пажњу посвећивали правним активностима унутар Цркве. Једно од најважнијих задужења била им је брига о заштити црквене имовине. Едикти су у цркви потврђени канонима и то 2. правилом Четвртог Васељенског сабору у Халкидону и канон 75. Картагинског Помесног сабора 419. г. види: Јефтић, А., *нав. дело*, стр. 105. и 354.

О едиктима види у: Пић, Т., *Ekdik (defensor civitatis) u Rimskom Carstvu i Vizantiji*, *Анали Правног факултета у Београду*, 69/3, 2021, стр. 565-567.

¹⁹ Матић, З., *Свети цар Константин Велики – историјски и теолошки аспекти Миланског едикта*, Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске, Пожаревац, 2013, стр. 11-13. уп. Поповић, Р., *Милански едикт*, <https://svetosavlje.org/tag/protojerej-stavrofor-dr-radomir-popovic/> (14.05.2023).

²⁰ Види више у: Miller, D. i dr., *The Novels of Justinian, A complete Annotated English Translation*, Cambridge University press, London, 2018, pp. 781 – 793, 120 Novels, <https://eclass.duth.gr/modules/document/file.php/KOM04405/MILLER%20SARRIS%20The%20Novels%20of%20Justinian%202018.pdf> (19.05.2023.)

²¹ Петровић, М., *Законоправило Светог Саве на српскословенском и српском језику 2*, Београд, 2020, стр. 105.

отуђење црквене имовине дозвољено само у случајевима када црквена заједница није у могућности да отплати дуговања која има према држави.

Други најзначајнији писани правни споменик средњовековне Србије настао на врхунцу њене моћи, Душанов Законик усвојен 21. маја. 1349. године у Скопљу, у првих чак тридесет осам одредби регулише црквена питања. Анализом чланова је утврђено да се само један члан односи на правну заштиту и управљање црквеном имовином. То је члан тридесет пет у којем је утврђено да су игумани управитељи својих кућа (манастира), и целокупне покретне и непокретне имовине (имовина, кобиле, коњи, овце и др.), те да су у свему апсолутно слободни. Овде се мисли на управљање и отуђење, уколико је све што чине са добрима *прилично, упутно и правично и онако како пише у хрисовуљи светих ктитора*.²²

Општим уређењем цркве у доба Кнежевине Србије, уређена су и питања заштите и контроле располагања црквеном имовином. Законом из 1836. године предвиђено је да Архиконзисторија преузме надлежност над надзором имовине цркава и манастира, као и прегледање имања и прихода и управљање истим према црквеним правилима. На основу иницијативе митрополита Петра Јовановића упућене кнезу Милошу, учева се да су улогу економа у Кнежевини преузели тутори, чији је примарни задатак био да савесно и тачно воде рачуне о црквеним приходима и расходима. У обавези татора била је и заштита црквених добара од свих врста злоупотреба, попут занемаривања или распарчавања поседа.²³ Према Закону из 1862. године, члан четрдесет три указује на обавезу епархијске Конзисторије да се стара о покретној и непокретној црквеној имовини, а исти члан је прописао да се непокретна црквена добра нису могла продати, задужити или поклонити.²⁴ Таква добра се нису могла ни куповати осим уколико не постоји одобрење министра просвете и црквених дела у савету са Конзисторијом. За сва питања отуђења црквених добара, па чак и њихово давање под аренду захтевала су писмену сагласност министра у сарадњи са Конзисторијом.

4. Савремени Устав СПЦ

Поступку доношења Устава СПЦ претходила је стратегија о уједињењу и обнови Пећке патријаршије која је уследила након проглашења Краљевине СХС 1918. године. И поред многобројних и сложених послова око уједињења, Свети архијерејски синод Васељенске патријаршије, донео је одлуку 19. марта 1920. године о признавању Свете аутокефалне уједињене Српске Православне

---

²² Марковић, Б., *Душанов Законик – књига осма*, Београд, 1986, чл. 35. стр. 61-62.

²³ Антић, Д. и др., *Православна Црква у Србији и њене финансије – црквени приходи и контрола управљања црквеном имовином од 1815. до 1914. године*, Ниш, 2022, стр. 54.

²⁴ Исто, стр. 63.

Цркве.²⁵ Седницом Светог архијерејског сабора 30. августа 1920. године у Сремским Карловцима, донета је одлука о подизању аутокефалне уједињене СПЦ на ступањ патријаршије.²⁶ Свечаним чином изабран је српски митрополит Димитрије за првог српског патријарха обновљене Патријаршије.

Затим је уследио подједнако тежак посао доношења најважнијег акта – Устава СПЦ. Иако је државни Устав доделио цркви потпуну аутономију у доношењу законодавства, Свети архијерејски сабор је већ наредне године затражио од Архијерејског синода да припреми текст Устава. Процес је био изузетно сложен и дуготрајан, смењивале су се комисије које су радиле на састављању и писању. Тек је избором комисије Великог управног савета коју је предводио епископ Митрофан, са задатком разматрања текста Устава претходних комисија, закључен је процес израде Нацрта Устава СПЦ. Ипак се на његово усвајање чекало до 1931. године, и поред инсистирања патријарха Варнаве Влади и краљу да хитно реше спорно питање.²⁷ Неизвесност и очекивање прекинуо је краљ потписивањем указа о потврђивању Устава СПЦ, 16. новембра 1931. године.²⁸ Устав СПЦ подељен је на шест великих целина и то: „Основне одредбе, устројство власти, тела и органа, црквене кривице и казне, црквена просвета, црквена имовина и прелазне и завршне одредбе“.²⁹ Оно што уочавамо у Уставу је да се чак тридесет четири члана односе на регулисање црквене имовине (230 – 264). Иако потпуно идентична, уставна начела о црквеној имовини представимо кроз анализу чланова из Другог издања Устава СПЦ из 1957. године, који је тренутно важећи, односно савремени Устав СПЦ (233 – 266).³⁰ Разлози на промену Устава СПЦ наведени су на самом почетку савременог где се каже:

„Пошто су извесни прописи и одредбе Устава СПЦ од 16. новембра 1931. године стављени ван снаге променама у односима Српске Цркве према држави, обзиром на тешке последице рата и на прилике које су настале у животу и раду

---

²⁵ Новаковић, Д., *Доношење првог Устава Српске Православне Цркве 1931. године*, Зборник Матице Српске за друштвене науке 146/1, 2014, стр. 44.

²⁶ Гардашевић, Б., *Организационо устројство и законодавство православне цркве између два светска рата*, у: Српска православна црква 1920–1970, споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије, Свети архијерејски синод СПЦ-Београд, 1971, стр. 42.

²⁷ *Исто*, стр. 50.

²⁸ Пузовић, П., *Кратка историја Српске Православне Цркве (1219-2000)*, Крагујевац, 2000, стр. 96-97.

²⁹ Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве из 1931. г. (1933)*, у: Црквено законодавство СПЦ- књига трећа, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1933.

³⁰ Више о принудној измени црквеног законодавства види у: Јањић, Ј., *Културолошка димензија деловања Српске Православне Цркве у другој половини 20. века (1945-2000)*, докторска дисертација, Београд, 2017, стр. 47-49.

Српске Цркве, Свети архијерејски сабор СПЦ учинио је измене и допуне у овом Уставу, које се због хитности уводе одмах у живот, са даном обнародовања у Гласнику, службеном листу Српске Патријаршије, с тим да се преко Патријаршијског управног одбора у подесно време прикажу Патријаршијском савету“.³¹

Од укупно тридесет три члана из поглавља о црквеној имовини актуелног Устава СПЦ, највећи број њих се искључиво односи на аутономне норме управљања, располагања црквеном имовином, фондовима и задужбинама, као и својим приходима у границама канонских прописа и овог Устава. Неопходно је да свака епархијска јединица СПЦ, саставља списак расхода и прихода, предрачуна, као и годишњих завршних рачуна од стране рачунопологача.³² Уставом су јасно дефинисана средства која доносе приходе и начин на који се ти приходи користе за потребе епархија (241 - 246).

Дефиниција црквених добара представљена је у члану 247, где се каже да су црквена добра она покретна и непокретна имовина која је својина цркве као општа имовина Српске Православне Цркве. Овде заправо видимо да је дефинисање црквене имовине непромењено још од првих векова хришћанства. Ова дефиниција је заправо и најбоља правна заштита црквене имовине. Иако су носиоци права државине, епископи, игумани, свештеници немају право својине над црквеном имовином. И поред неопходних законских исправа о својини дефинисаних чланом 249 Устава СПЦ, својина се односи на епархије, манастире, црквене општине, храмове, задужбине, односно Српску Православну Цркву, а не на физичка лица која могу слободно располагати овом имовином као што је то случај у стварном праву.

Члан 248. Устава СПЦ по узору на канон четрдесет девет Трулског сабора забрањује било какав облик пренамене црквене имовине. Имовина која се једном стекне за опште или посебне потребе цркве, не може се у потребљавати у друге сврхе.

Заштита црквене имовине аутономним правом подразумева вођење црквених инвентара које састављају оне власти и органи који имовином или добрима управљају.³³ Аутономно право цркве подразумева да се црквена непокретна имовина стечена задужбином, завештањем и сл. не сме задужити нити отуђити (члан 252).

Посебно је значајан члан 254, где се истиче да је Патријаршијски савет задужен за прописивање начина управљања, руковања и употребљавања црквених добара, али и о вођењу надзора и контроле над добрима. Уколико се на било који начин учини неправда са имовином цркве, неканонско отуђење,

---

³¹ Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве-друго издање*, Београд, 1957. уп. Синодска одлука број 1899/зап. 520 од 12-VI/30-V-1947.

³² *Исто*, чл. 240.

³³ Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве-друго издање*, чл. 250.

беспрофитно располагање, продаја, закуп и поклањање, што није у сагласју са одлукама Патријаршијског савета, реагује и Патријаршијски управни одбор који је још задужен и за сва она питања о црквеној имовини која нису у овлашћењу других црквених власти.

Најважнија одредба која се односи на правну заштиту црквене имовине односи се на верске објекте, задужбине, црквено-просветне установе, или било које непокретности које су основане са јасно одређеном наменом за верске и богослужбене потребе. За све поменуте непокретности поверене на управу и руковање црквеним властима, заводима или установама, морају постојати јасно одређена правила за сваку непокретност појединачно, у виду поштовања намене, начина управљања, искоришћавања и надзора, али и начина заступања пред властима. Сва ова правила уређује прописује и одобрава Патријаршијски управни одбор.³⁴

5. Закон о црквама и верским заједницама

Стављањем ван снаге Закона о правном положају цркава и верских заједница³⁵ 1993. године, појављује се правна празнина у регулативи која се односи на цркве и верске заједнице. Опадањем утицаја секуларизације и лаицитета забележеног после 2000. године формирају се повољни услови за обнову ове гране права код нас.³⁶ Иако је законодавна и доктринарна празнина условила доста лутања у области припреме законских прописа о верским заједницама и слободама, обнова државно-црквеног права прошла је кроз две фазе које су трајале готово пуних шест година.³⁷ Важно је напоменути да су процес обнове законских прописа додатно отежавала и компликовала политичка димензија и извесни број спорних питања која је неопходно истовремено решавати, као и изванредан број других често непредвиђених околности.³⁸

Активности радне групе захтевале су посебну опрезност и претходну упоредно-правну анализу, као и примену метода правних позајмица, односно правног трансплантавања одлука из еклисијастичког права из држава у којима

---

³⁴ Исто. чл. 256 – 258.

³⁵ Закон о правном положају цркава и верских заједница, Сл. гласник СРС, бр. 44/77.

³⁶ Василевић, А., *Утицај секуларизације и лаицитета на развој државно-црквеног права*, у: Прилози државно-црквеном праву Србије, Београд, 2022, стр. 14.

³⁷ Исто. стр. 15.

³⁸ Аврамовић, С., *Прилози настанку државно- црквеног права у Србији*, Београд, 2011, стр. 15.

је ова област на много вишем нивоу.³⁹ Поред свега поменутог, закон је најпре уподобљен са тренутно важећим уставним начелом о кооперативној одвојености између државе и цркве у Републици Србији. По узору на предлог Закона о верској слободи из 2002. године, радна група предвођена министром вера проф. др Миланом Радуловићем детаљно је обрадила примедбе Предлога Закона о црквама и верским заједницама који је од 1. јула 2004. године упућен на јавну расправу. И поред различитих расправа које су уследиле након његове појаве, Предлог закона је усвојила Народна скупштина Републике Србије 20. априла 2006. године, да би после седам дана био званично објављен у Службеном гласнику Републике Србије под бројем 36 од 27. априла 2006. године. Поред великог броја питања које овај Закон регулише, за потребе овог истраживања посветићемо пажњу члановима који се односе на правну заштиту црквене имовине.

У оквиру другог поглавља ЗЦВЗ који носи назив *правни положај цркава и верских заједница*, последња, трећа целина се односи на имовину и финансирање. Већ се у члану двадесет шест указује да цркве и верске заједнице обезбеђују средства за обављање своје делатности од прихода из сопствене имовине, задужбина, легата, фондова, наслеђивања, поклона и прилога и других правних послова.⁴⁰ Овде се јасно потврђује да је црквама и верским заједницама дозвољено поседовање црквене имовине без било каквих ограничења, а потврђени су као легитимни начини стицања имовине, куповина, поклон или прилог, наслеђивање, поред куповине коју није неопходно детаљно наглашавати.

Затим се у истом члану ЗЦВЗ у другом ставу истиче следеће:

„Цркве и верске заједнице самостално управљају својом имовином и новчаним средствима, у складу са сопственим аутономним прописима“.⁴¹

Управљање и располагање црквеном имовином дозвољено је правном регулативом, која се односи на управљање имовином. Међутим, одлучујући фактор у управљању црквеном имовином је аутономно право цркава и верских заједница. Конкретно у нашем истраживању је то аутономно право СПЦ и начини управљања и располагања црквеном имовином о којима је било речи. Овде примећујемо отвореност и објективност ЗЦВЗ, односно државног законодавства према црквеној имовини, што је у складу са европском и светском правном регулативом о управљању и располагању имовином. Са друге стране на индиректан начин обезбеђен је сигурно најважнији облик

---

³⁹ Више о упоредно-правној теорији „правних транспланата“ види у: Васиљевић, А., *Разлике у компаративистичким теоријама Алана Вотсона и Патрика Глена*, Страни правни живот, год. 66, бр. 3/2022, стр. 461-474.

⁴⁰ Закон о црквама и верским заједницама, Сл. гласник РС, бр. 36/06. чл. 26, ст. 1.

⁴¹ *Исто*, чл. 26, ст. 2.

правне заштите и ограничења при управљању и располагању, који гарантује аутономно право цркава и верских заједница.

Члан двадесет седам ЗЦВЗ са конкретним насловом *заштита имовине* од посебног је значаја за ово истраживање. У првом ставу овог члана наглашава се да сакрална и културна баштина цркава и верских заједница, укључујући и непокретна културна добра, не може бити предмет принудног извршења или отуђења у поступку стечаја или принудног поравнања.⁴² Овде учачамо извесна ограничења у располагању црквеним добрима која се односе на сакралну и културну баштину цркава и верских заједница, односно на културна покретна и непокретна добра. Сакрала и културна баштина цркава подразумева сва она добра која су неопходна за одвијање богослужбене делатности унутар једне заједнице. На првом месту је то верски објекат, парохијски храм, црква или манастир са свим пратећим објектима у зони верског комплекса (парохијски дом, звоник, свечана сала, палионица свећа и сл.), затим су то други верски објекти намењени за богослужбене и друге потребе (богослужбени простор – зграда, здања и простори у власништву цркава и верских заједница за одвијање богослужења и других верских обреда). У ову категорију су укључене и верске образовне установе, које исто тако имају статус верског објекта, уколико као дефиницију узмемо у обзир став из ЗЦВЗ да је сваки објекат намењен за богослужбене потребе у ствари верски објекат.⁴³ На основу реченог богословске школе, интернати, универзитети, уживају посебан облик правне заштите, на којима је забрањено принудно отуђење или извршење над њима.

Када смо помињали ревизију Устава СПЦ из 1957. године, нагласили смо да је један од основних разлога ревизије промена историјских и политичких околности, као и конкретан феномен који се односио на окупацију црквене имовине услед аграрних реформи.⁴⁴ Ово понављамо зато што у ЗЦВЗ други став поменутог члана двадесет седам пружа могућност традиционалним црквама да до доношења прописа о враћању црквене имовине црквама и верским заједницама, надлежни орган јединице локалне самоуправе може на њихов захтев, уступити право коришћења одузете црквене имовине или појединих њених делова. Овим ставом држава излази у сусрет традиционалним црквама и верским заједницама, да у трајању поступка реституције црквене имовине имају право на њено коришћење све док се поступак коначно не закључи. Ово је посебна привилегија која црквама или манастирима додатно олакшава начин обезбеђивања средстава за обављање своје делатности из прихода сопствене имовине, што се и каже у првом ставу члана двадесет шест ЗЦВЗ.

---

⁴² Закон о црквама и верским заједницама, Сл. гласник РС, бр. 36/06. чл. 27, ст. 1.

⁴³ Исто, чл. 32, ст. 1.

⁴⁴ Дракић, Г., *Спровођење аграрне реформе у Краљевини СХС, на подручју Војводине на примеру посела средње величине*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр. 3/2012, стр. 271-276.

6. Закључак

Иако на први поглед делује да област државно-црквеног права подразумева ужи круг регулисања, истраживања и продубљивања државно-црквених односа, закључак је супротан. Различити приступи овој дисциплини указују на комплексност и неисцрпну бројност примера које ова грана права обухвата. Данас после готово двадесет година од обнове државно-црквеног права у Србији, јасно је да оно мора да понуди много више тема и области насталих продубљивањем основних питања статуса цркава и верских заједница или уређења њиховог положаја у друштву и држави. Продубљени јаз питања на које област савременог државно-црквеног права пружа одговор, поред социјалног, радноправног статуса верских службеника, све чешћих проблема о коришћењу верских симбола у јавним установама, верских заклетви и др. продире и у област имовинског права цркве. Иако започето под окриљем решавања питања реституције национализоване имовине цркава и верских заједница, данас однос према црквеној имовини захтева посебну исцрпну анализу и интервенцију унутар поменуте правне области. Адекватна правна заштита заснована на канонском предању цркве, употпуњена световним законима, црквену имовину подједнако штити не само од државних већ и од унутрашњих црквених неадекватних активности.

Устав СПЦ посебну пажњу посвећује правној заштити имовине из контекста очувања првобитне намене црквене непокретности. У истраживању се нигде конктерно не говори о начину располагања црвеним добрима, али из ставова о детаљним вођењима инвентара, записника о приходима и расходима, као и годишњим извештајима који се достављају Патријаршијском савету, јасно се закључује да Устав СПЦ имовину правно штити на основу имаоца својинских овлашћења (СПЦ), као и на основу забране промене њеног начина коришћења. Једном изграђена и употребљена за црквене потребе, било која непокретност да је у питању, од верских објеката, просветних установа, задужбина, имања или шума, таква непокретност се сврстава под црквену имовину чије располагање је дефинисано општим правилима хришћанске вере.

ЗЦВЗ пружа два облика правне заштите која су од суштинског значаја за цркве и верске заједнице. На првом месту је истицање сопствених аутономних прописа о располагању и правној заштити имовине, који су углавном јасни, директни и веома концизни. На другом месту се осигуравају најсветија црквена добра, верски објекти, сакрална и културна баштина цркава и верских заједница којима је према аутономном праву цркава незамисливо располагање или отуђење. Закон иступа један корак напред и забрањује правне радње принудног извршења или отуђења у случајевима стечаја цркве као правног лица и принудног поравнања које се појављује из таквог поступка. У случају да се црква или верска заједница нађе у оваквом случају, најсветија црквена добра која су идентитет заједнице неће бити обухваћена овим поступком, што је изузетно важно да се и поред евентуалних потраживања или дуговања, сачува

идентитет цркава и верских заједница, а њихова богослужбена делатност несметано одвија.

Истраживањем је установљена комплементарност између световног и аутономног права, која пружа потпун облик правне заштите. Повољан однос, сагласје и међусобно допуњавање које постоји између државне и световне правне регулативе на примеру заштите црквене имовине, модел је и образац који је потребно следити и на другим примерима које обухвата област државно-црквеног права у Србији. Истраживање је отворило и друга важна државно-црквена правна питања попут комплементарности између световних и аутономних правних норми, на примеру општих црквених и државних урбанистичких услова о иницијативама, планирању и изградњи верских објеката, као и образовних или добротворних установа.

Литература

- Антић, Д. и др., *Православна Црква у Србији и њене финансије – црквени приходи и контрола управљања црквеном имовином од 1815. до 1914. године*, Ниш, 2022.
- Аврамовић, С., *Прилози настанку државно- црквеног права у Србији*, Београд, 2011.
- Богдановић, Д., *Основи социјалне теологије светог Јована Златоустог*, Православна мисао 11/1, 1968.
- Васиљевић, А., *Утицај секуларизације и лаицитета на развој државно-црквеног права*, у: Прилози државно-црквеном праву Србије (ур. Владимир Чоловоћ, Владимир Ђурић), Београд, 2022.
- Васиљевић, А., *Разлике у компаративистичким теоријама Алана Вотсона и Патрика Глена*, Страни правни живот 66/3, 2022
- Гардашевић, Б., *Организационо устројство и законодавство православне цркве између два светска рата*, у: Српска православна црква 1920–1970, споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије, Свети архијерејски синод СПЦ-Београд, 1971.
- Дракић, Г., *Спровођење аграрне реформе у Краљевини СХС, на подручју Војводине на примеру поседа средње величине*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 3/12, 2012.
- Drane J., *Introducing the Old Testament*, 3rd ed, Lion Hudson- London, 2011.
- Пић, Т., *Ekdik (defensor civitatis) u Rimskom Carstvu i Vizantiji*, Анали Правног факултета у Београду, 69/3, 2021.
- Јефтић А., *Свештени канони цркве*, Београд, 2005.
- Јањић, Ј., *Културолошка димензија деловања Српске Православне Цркве у другој половини 20. века (1945-2000)*, докторска дисертација, Београд, 2017.
- Маленица, А., *Res sanctae у римском претхришћанском периоду*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 48/1, 2014.
- Марковић, Б., *Душанов Законик – књига осма*, Београд, 1986.

- Miller D. i dr., *The Novels of Justinian, A complete Annotated English Translation*, Cambridge University press, London, 2018, <https://eclass.duth.gr/modules/document/file.php/KOM04405/MILLER%20SARRIS%20The%20Novels%20of%20Justinian%202018.pdf> (19.05.2023.)
- Милаш Н., *Грчко-римско црквено законодавство о црквеној имовини*, Београд, 1908.
- Милаш, Н., *Правила Православне цркве са тумачењима – књига 1*, Истина - Епархија далматинска, 2004.
- Милаш, Н., *Правила Православне цркве с тумачењима – књига 2*, Београд-Шибеник, 2004.
- Матић З., *Свети цар Константин Велики – историјски и теолошки аспекти Миланског едикта*, Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске, Пожаревац, 2013.
- Новаковић, Д., *Доношење првог Устава Српске Православне Цркве 1931. године*, Зборник Матице Српске за друштвене науке 146/1, Нови Сад, 2014.
- Острогорски, Г., *Историја Византије*, Мiba books-Београд, 2017.
- Петровић, М., *Законоправило Светог Саве на српскословенском и српском језику 2*, Београд, 2020.
- Пузовић, П., *Кратка историја Српске Православне Цркве (1219-2000)*, Крагујевац, 2000.
- Поповић, Р., *Милански едикт*, <https://svetosavlje.org/tag/protojerej-stavrofor-dr-radomir-porovic/> (14.05. 2023).
- Продић С., *Книга правил- према московском издању из 1893. године*, Требиње Сарајево, 2016.
- Škalabrin, N., *Upravljanje dobrima*, Bogoslovska smotra, 75/1, Zagreb, 2005.

Правни извори

- Европска конвенција о људским правима - ЕКЉП, *Савет Европе*, додатни протокол од 20. марта 1952.
- Закон о правном положају цркава и верских заједница, Сл. гласник СРС, бр. 44/77.
- Закон о црквама и верским заједницама, Сл. гласник РС, бр. 36/06.
- Свети Архиепископски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве из 1931. г. (1933)*, у: Црквено законодавство СПЦ - књига трећа, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1933.
- Свети Архиепископски Синод СПЦ, *Устав Српске Православне Цркве-друго издање*, Београд 1957.
- Синодска одлука број 1899/зап. 520 од 12-VI/30-V-1947.

*Aleksandar Vasiljević, LL.M., Scholarship holder
Institute for European Studies, Belgrade*

**LEGAL PROTECTION OF CHURCH PROPERTY:
LEGAL-HISTORICAL ANALYSIS, THE CONSTITUTION
OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH AND THE LAW
ON CHURCHES AND RELIGIOUS COMMUNITIES**

***Summary:** State-ecclesiastical law as a discipline that regulates relations between the state and the church, with the example of the protection of church movable and immovable property, confirms the importance of agreement between secular and autonomous law. The legal and historical analysis of the state legal sources created in comparison with the church canons of the Ecumenical and Local Councils laid the foundations for the law protection of church property. Through examples of Serbian medieval legal sources, the author indicates that the attitude towards church property was inherited from Byzantium, accepted and passed on in modern times. Along with natural updating and revision, the legal protection of church property is regulated by modern state and church-legal sources in the Republic of Serbia. The relationship to church property in secular law is regulated today by the Law on Churches and Religious Communities, which is not only harmonized with the highest state act, but its fullness is realized through a complementary relationship with the highest legal act of autonomous law. Legal protection of church property is a model and direction for other examples in the field of state-ecclesiastical law.*

***Key words:** state-ecclesiastical law, legal protection, church property, Law on Churches and Religious Communities, Constitution of the Serbian Orthodox Church.*